

AZA (413) pt

W pisowni łącznej „aza” (296); w pisowni rozłącznej „a za”(117).

Nagłosowe a jasne, końcowe pochylone.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII w.

I. Partykuła pytajna ‘czy, czyż’ (384) :

1. W pytaniach niezależnych (realnych lub retorycznych, o charakterze ekspresywnym); *an non, nonne, num, numnam, numquid, utrum* Cn (356) : Xánt lie nań gniewem poruły/ Rzekąc/ ázaś wrzod był w wły BierEz D, C2v, K4v; *OpecŻyw* 19v, 76, 109, 164; *PatKaz III* 105; Iudas mowi A za chmy panie oycze tak zapamiętali Abych my iuż ani prawdy ani wftydu znali *RejJóz* N7, G8v, O4; *SeklKat* D3; Prze bog iefly czo mozecie A za mi wzdy pomozecie. *RejKup* f8v, s7, v7, bb5; D. A za máło tego ci nowi káznodzyeye okázuyą? *KromRozm I* P, H2v; *KromRozm III* B7v; *GroicPorz* C3v; *KrowObr* 203; *RejWiz* 69v; Tedy lie niepomáłu záfrálowawíly/ ięli káždy z ofobná mowić: A zam [*numquid*] ia ięft Pánie? *Leop Matth* 26/22, 4.*Esdr* 16/10, *Mar* 14/19; *OrzList* f2v; *RejFig* Cc5v; *OrzRozm* R; rzekł Borzywoy: Aza twoie było? *BielKron* 322v, 12, 63v, 64, 85v; Odpowiedział ieden z nich/ ázaś flep/ dwu fwiec przed námi. *GórnDworz* T2v; *BialKat* 306v; *GrzegŚm* 54; *RejZwierc* 45, 81v, 235d; *WujJud* 217; Tedy rzekł Dawid/ áza [*num*] ledá co zda fię wam być zięciem v krolá? *BudBib* 1.*Reg* 18/23; Aza [*nonne*] Kufzymow y Luwimow nie było więcey/ ktorzy z sobą mieli bárzo wiele wozow y iezdnych *BudBib* 2.*Par* 16/8; A (przedfię) mowifz/ co Bog wie? áza [*numquid* *PolAnt*] w mroku sędzić będzie? *BudBib* *Iob* 22/13, 1.*Reg* 22/15, 4.*Reg* 19/12, *Iob* 14/14, *Ier* 32/27 (26); *BialKaz* K4, L2; *BudNT* s. 3, *Luc* 11/11 [2 r.]; *CzechRozm* 198; Aza dla tey Polkicy kaźni doftátecznego pod ięcia był wolen od karánia mężoboycam od Bogá poftánowionego? *ModrzBaz* 79v, 52v, 62v, 66v (6); Azaby to przed tobą táyno było/ który Sercá náłze/ y myśli włyfłki widziłz z góry? *KochPs* 66; *SkarŻyw* 261; *MWilkHist* K2; *CzechEp* 111; *KochFr* 103; *GórnRozm* A2v, c4v; *KochPieś* 51; Kałztanów będzie w ogniu dziewczę przypiękáló/ Drugie wianki wić: ázac téy rofkołzy máło? *PudłFr* 31; *ActReg* 124; *GórnTroas* 20, 48; *LatHar* 28, 254, 328, 731; *SkarKaz* 382a, 419b; Aza tu procz ciebie y mnie ięft kto drugi? *CiekPotr* 6.

Połączenia: »abo ... aza«: ábo oná odpowiedź wyftępek czyni mnieyłym? áza máło słow okázuiących czyię wielką niecnotę *ModrzBaz* S.

»aza ... aza« (3): Aza ten ktory zágábnał wietłzą sławę otrzyma/ niżli ten kogo zágábniiono? áza ten ktorego pirwey na złem wczynku záłtano więcey będzie wśláchcon/ niż ten ktory pośledzey? *ModrzBaz* 61; *BudBib* 2.*Reg* 19/35; *BudNTMatth* 7/9.

»aza ... aza« [trzykrotne]: Aza ty kołztownieyłzą á wydworknieyłzą łzátę ná fię wdziawłzy ięfteś mędrłzy? áza íprawiedliwłzy? áza ktorą cnotą bogátłzy y ozdobnieyłzy? *ModrzBaz* 50v.

»aza ... aza nie« (2): Aza moc moiá kámienna? [*Nunquid fortitudo lapidum fortitudo mea?* *PolAnt*] ábo ciáło moje miedziáne? Aza niemáłz pomocy moiey we mnie *BudBib* *Iob* 6/11, 2.*Reg.* 10/3.

»aza ... azaż nie«: oto cie íkępcem zową/ áza ták Pánowie iężdzą ábo chodzą ábo v ítołow fwoich fiadáią/ ázałz lie nie wftydziłz ludzi. *RejPos* 264.

»aza ... azaż nie ... azaż«: ázam ia wdowá/ ázażem ia nie krolowa tego fwiátá/ ázaż ia znam ímętek álbo fráfunk iáki. *RejAp* 150v.

»azali ... aza«: A zali ia? á za ia? *BudNTMar* 14/20.

»aza ... izali« (4): *BudBibIob* 15/2, 37/15; Aza fię to Chrześciańkiey pániey godzi? yzaliś takie wedle Bogá pánowanie obiecála? *SkarŻyw* 223, 483.

»czyli ... aza«: Czy li niewolnik Izráel? áza (chłop) w domu vrodzony ieft? [*numquid ... aut*] *BudBibIer* 2/14.

»izali ... aza« (5): Izali (kto) odeymie rycerzowi łup? áza plon fprawiedliwemu vydzie? [*numquid ... aut*] *BudBib Is* 49/24, *Iob* 37/20, *Ps* 17/9, *Ez* 15/3, *Am* 6/12.

»izali ... aza ... aza nie«: Izali wola wŕzechmocnego (ná to) żebyś fię vŕprawiedliwił/ álbo pożytek iż dołkonále czynić będziesz drogi twe? Aza z boiáźni twey ŕtrofowác cię będzie/ wdafię ŕtobą w práwo? Aza złość twoiá nie wielka? *BudBib Iob* 22/4–5.

»aza i«: Azaby y o tym roznye á odmyennye piśał? *KromRozm I* 14v.

»aza już«: A gdyby komu ŕkrzewkoŕczij Nis zuporu Ani ŕzłoŕczij. Trafyło fię czo wykroczić A zabych iuś wnet miał ŕlozyčz. *RejKup* o6.

»aza też« (3): A zás téz ty Galileyki człowiek/ ogládáy a obezrzy dobrze piśmo wŕŕytko/ ijzci od Galilee zádny prorok nie powtál. *OpecŻyw* 76; *RejKup* Xv; *LatHar* 248 cf »aza ... aza nie«.

»aza wždy« (2): *CzahTr* E3v; Mogę ŕpytác? á za mi wždy rozmowy pomożesz? *KlonŻal* E3v.

Występuje wewnątrz zdania pytajnego (7): *OpecŻyw* 76; *BibRadz Is* 36/10; Náđ to/ á za one [*samice*] wielekroć przyczyną nie ŕą/ iż ŕie rozum człowieczy oftrzy/ y ŕmiáłości w bitwie doŕtáie? *GórnDworz Bb6*; *BudBibIudic* 11/24; *KochPs* 66; *ActReg* 86; A przy nabożeńŕtwie/ áza to nowiná pokułá? *LatHar* 250.

α. Połączenie „aza” z partykułą przeczącą „nie” (aza nie, aza ... nie), występujące w pytaniach retorycznych, podkreśla istotny charakter tych pozornych pytań jako ekspresywnych emocjonalnych twierdzeń (218): Przecz mi thák zdráđnie ŕmierć ŕtroiŕz? Azafię pomŕty nie boiŕz? *BierEz* H; *OpecŻyw* 43, 60v, 70, 73v (6); *PatKaz I* 3v; A za tho nie dziwne czudo miłowac y nieprzyjaciela ŕwego. *WróbŻołt nn8*; *HistAl* A8; A za to zá nic ŕoby nyemáýą pánŕtwá álbo przełożeńŕtwá? *KromRozm I* D3, A3v, C3, C3v, D3 (10); *KromRozm III* F6, M4, M7; *Leop Iac* 3/4; áza cię nie ŕzukano po wŕzytkim kroleŕtwie? *BielKron* 84v, 55v, 196v; *KochZg* A2v, A4v; *OrzQuin* X3; A za Zyđowie nie ŕą złodzieie domowi? *Prot* C3v; A3v, B2, B4 (7); *SarnUzn* E7v; A zaby ŕie nie mogłá náleść iáka ina krotochwilá/ nie zá wŕtáwiczna kárty? *GórnDworz B8v*, D8, Bb3v; *RejPos* 176v, 222v, 353v; *BiałKat* 3v, 11; *GrzegŚm* 13 [2 r.]; Aza nie ŕlychamy/ iáko to co Bogu/ Bogu/ a co Cefárzowi to Cefárzowi oddáią? *WujJud* 18, 45, 237; A za [*nonne*] nie wyszedł Iehowá przed obliczem twoim? *BudBib Iudic* 4/14; Y rzekł Iftach Iŕarcom Gileadŕkim áza [*nonne*] nie wy nienawidzieliŕcie mię y wygnáliŕcie mię z domu oycá mego? *BudBib Iudic* 11/7; Azam [*enim*] nie roŕkazał párobkom/ áby cię nieruŕzyli? *BudBib Ruth* 2/9, *Iudic* 8/2, 11/24 (33); *BiałKaz* E3v, 13; *BudNT* b8v, c4v; Zás kto ŕię boi iákiey przygody/ álbo kto iá iuż ná ŕobie odnoŕzac ŕmęci ŕię/ áza ŕię y tem niemuŕi zmienić? *ModrzBaz* 7, 10, 30, 40, 44v (22); *SkarŻyw* 166, 261, 581; *CzechEp* 163; *GórnRozm* F4; *WerKaz* 304; Aza z ŕercá nie weŕtchnieŕz? *KochPieś* 73; Aza nie o tym na ŕéymiech ráđzą? *KochWr* 41, 21, 37; AZa nie lepiéý ŕławy cnéy popráwić. Niż prózno ŕiedzác w ćieniu wiek ŕwóý tráwić? *KochFrag* 39; *OrzJan* 125; *LatHar* 78, 730;

Azaście wy nie daleko ważniejszy niż oni? *WujNTMatth* 6/26, 20/13, *Mar* 12/10, *Luc* 6/3, *Ioann* 21/9; *ZapMaz II G* 97/89v; Odpowiedz zły człowiecze: a za niemalz wiedziéc? *GosłCast* 67.

Połączenia: »abo ... aza nie«: Coż tedy? ábo nas Bog gorzszym právem ftworzył/ niż infze ludzi/ [...] áza to nie fą rzeczy godne ludzkości/ ktore nam przed oczy fą położone? *ModrzBaz* 143v.

»aza nie ... aza«: Aza nie wolno y w tym poćiech niebiefkich sfáfunku czynić Pánu Bogu nálfzemu/ co fię mu podoba? Azałmy też záfwdy tych poćiech iego wdźięczni/ álbo onych godni? *LatHar* 248.

»aza nie ... aza nie« (6): *KromRozm I E2*; *BiałKat* 306; A zafię [!] on nie sfpierał z Izráelem/ áza nie walczył z nim? *BudBibIudic* 11/25, 4.*Reg* 5/12; *ModrzBaz* 124 cf »aza nie jeszcze«, »aza nie już«; Azaś pánienczkam gardlá nie brał/ ázaś ich nie mordował/ nie rzázał/ nie lupił/ nie topił? *ReszPrz* 7.

»aza nie ... izali«: áza nie (kázdy) narod pyta fię v Bogow sfwych? (Izali) dla żywych do zmárłych (vćiekaią fię?) *BudBibIs* 8/19.

»azaż nie ... aza nie«: Azałz mu było nie lepiej fię vpomionąć tymi sfowy Páńfkiami: [...] Aza thobie nie dofyc było ná tym/ ábyś ty mnie był náłłádował *RejPos* 280v.

»czyli ... aza nie« (2): Czyli tylko Zydom iefth Bog? á za też nie Pogánom? [*An ... nonne*] *LeopRom* 3/29; *BudNTRom* 3/21 cf »aza i nie«.

»izali ... aza nie« (5): *BudBibIob* 31/4, *Ps* 77/7, *Is* 50/2; Izali według ludzkiego rozłádku/ to tylko mowię? áza y zakon tego nie rokázuię? *LatHar* 127; Izali Bog iefth tylko Zydom? áza też nie Pogánom? *WujNTRom* 3/29.

»aza boim nie«: Aza boim nie nápuścił iuz Bog tego sfkutu [...] gdy nam przed kilkiem lat one przysłał/ co zinemi ná tem nieprzeftawaią żeby fię od Chrystufa zwáli/ ále nád to y od włáfnego imienia iego tytuły fobie biorą? *BudNT aii2v*.

»aza i nie« (4): Czyli Iudom Bog tylko? Aza y nie narodom? *BudNTRom* 3/21. *Matth* 5/46, 47; *LatHar* 121 cf »izali ... aza nie«.

»aza jeszcze nie«: Ale choćby to pláćić winni Rzeczyfpolitey/ ázaby iuz niedofyc vczynili powinności sfwey? ázaby iefzcie nie czás ná ich sfłżby mieć baczenie? *ModrzBaz* 124.

»aza już nie« (2): A za iuz temu ieden czas nie mały przeminął Iako o tym nicz nie sflychać ten iuz pewnie zginął *RejJóz O7*; *ModrzBaz* 124.

»aza też nie« (3): *LeopRom* 3/29 cf »czyli ... aza nie«; Ktemu też iáko wielką liczbá iefth márnotrzców: ázaby też nienależało ná Rzeczyfpolitą/ ábo kárác tákowe/ ábo iym tákie dáwác/ coby nimi do czáfu rzádźili? *ModrzBaz* 142; *WujNT Rom* 3/29 cf »izali ... aza nie«.

»nuż aza nie«: Nuż/ Aza Duch Boży niewiedział/ ktore księgi miały zginác/ á ktore zoftác? *BudNT k. Hh4*.

Frazy: »aza nie«: Y rzekł Náháman/ áza nie? [*ut vis*] *BudBib* 4.*Reg* 5/17.

»azaby nie tak«: Azaby nye ták? *KromRozm I E3*.

»aza nie pomnisz, pamietasz« (8): A za nie pomnifz/ żeś pocźciwą dzieweczkę zgwałcił/ y oicás iey/ gdyć iey wziác bronifz/ zábił. *GórnDworz* S7, G8, S8v; A za niepámietáfz ná óno pímo/ które Pan przywodził nieraz żydom *BiałKat* 113v; *CzechRozm* 196; *SkarŻyw* 213; *WerGość* 248, 252.

»aza nie widzisz, widzimy, widzicie« (5): A za wáfzáf M. niewidzifz/ iákie odmiány fą w Koronie *OrzList* fv; áza nie widzicie iáfnego ognia kthory z grobu Máchometowego wychodzi? *BielKron* 456v;

GórnDworz Rv; Aza niewidźimy/ że Turek iest ten/ przez ktorego Bog y karze/ y kárác będzie grzechy ludu łwego? *ModrzBaz* 138; *GórnRozm A*.

»aza nie wiesz, wiecie, wiedział, wiedzieli« (28): Rzekł Ezop/ ázaś niewiedział/ Wízakoś wiele piłmá czytał: *BierEz* C2v; *OpecŻyw* 33v, 49v, 84, 99v, 116, 130v; *BielŻyw* 105; á za nie wiecie iż Tebanowie przeciw nam zbroie podnořili *HistAl* D7, Ev, G7; Aza nyewyefz/ łkąd Luter náukę tę łwoyę nową záczał? *KromRozm I* Ev; *GórnDworz* I3v, Qv; *BiałKat* 103v, 143v; *BudBib* 2.Reg 3/38, *Ier* 40/14; *BudNTRom* 11/2; Aza tego niewiełz/ co przeciw niemu mowia/ teráznieyfyz nowi nieobrzeżáni żydowie *CzechRozm* 223, 250; *ModrzBaz* 99v; *PudłFr* 51; *ActReg* 142; Azaście tego nie wiedzieli/ iż w tych mi łię rzeczách obierác potrzebá/ ktore Oycá mego łá? *LatHar* 554; *WujNT* 1.*Cor* 6/9, 16, 19.

Występuje wewnątrz zdania pytajnego (15): A drugie rzeczy Acházehiego/ ktore czynił/ áza niełpíłáne w kronice krolow Izráelłkich? *BudBib* 4.Reg 1/18, 2.Reg 23/19; Ktorey áza niemáłz w tem łprołnem á zyłku pełnem dzieięćiu zákupowániu? *ModrzBaz* 34v, 30, 31v, 55, 141v (8); *GórnRozm* E4v; *GostGosp* 3; *LatHar* 78.

Połączenie: »aza też nie« (2): *BielKron* 402; ále ziemiá/ góry/ y inłzé rzeczy/ á za też nie wieczné? *Oczko* 30v.

2. W pytaniach zależnych (28) :

a. *Azaby wprowadza zdania podrzędne dopełnieniowe po czasownikach oznaczających przejawy woli* (6) : *BierEz* H2v; á iako wierny miłołtnik boży z prawego łercza żáda w tym płalmie azaby dobrze mógl żyć á nie pokalenie *WróbŻołt* nn4v; *BibRadzMar* 11/13; Máiac tedy troche piłm tákowych brátá mego/ oczekiwálem z niemi/ ázaby łie ich wiecey kędy miedzy ludźmi vczonemi náleść mógló. *SzarzRytłSzarz dedyk* v.

Połączenie: »aza(by) wždy« (2): záwłze w modlitwách moich prołzác/ ázaby wždy iáko zdárzyło mi łię kiedy/ zá wołá Bożá/ przybyć do was. *WujNTRom* 1/10.

b. *Azaby wprowadza zdanie podrzędne okolicznikowe celu* (21) : Wilk niegdy k Rzymu łie łpiefzył A zaby łie tám polepłzył *BierEz* R3, O2v, S, S2v, S4; Matuchna go naładowála/ a záby go wypułłczóného widziála. *OpecŻyw* 121, 94, 121, 129v, 136; *WróbŻołt* 37/13; *LibLeg* 10/123; *BibRadz* 2.*Tim* 2/25; połłáli do nich zwáłzczá do krolá Angielłkiego/ ázaby łie mogli zgodzić *BielKron* 224, 224; Kułić ázaby łie chćieli dáć przedárowác *Mącz* 448d; *BiałKat* 11; POyde/ ázabym Oycá mego obaczyłá *ZawJeft* 20; *WujNTMar* 11/13, *Rom* 11/14, 2.*Tim* 2/25.

c. *Aza wprowadza zdanie okolicznikowe warunkowe* (2) : W prawdzie ná niktórych mieyłcach nie zupełny/ bom go nizkąd dołtác niemógl: ále áza kto v łiebie zupełnie włzyłtko miawłzy/ do mnie połzle/ tedyby łie potym włzyłtko wćále wydáło. *KochFrag* 4; Dwu rzeczy do łpráwienia wefela potrzebá, Pieniędzy [...] A mieyłcá: oto łácno, áza Dobrochowłki Domu ktorym mu przedał zechce mi pozwolić *CiekPotr* 40.

II. *W funkcji partykuły modalnej ‘może, a może, a nuż, chyba’ aza oznacza możliwość, prawdopodobieństwo, przypuszczalność treści zdania połączonego współrzędnie (ew. luźno) ze zdaniem poprzedzającym* (28) : Záchoway łobie kóždego/ Aza łuczýłz na wdzięczného: Nie bácz iż pokornie chodzi/ Pod czálem cí łie przygodzi. *BierEz* L; *KlerPow* 11; *March*³ Xv; *RejJóz* E5v; *RejKup* d4; *Idź*

áza cie Pan łáfką fwoią podpomoże. *RejWiz* 179v; *BielKron* 46v, 84v, 89v; Poydę ielzcze ku te^{mv} puftelnikowi/ áza mię on pozna/ bo mię częłtokroć łpowiedzi łuchał. *HistRzym* 45; *RejZwierc* 252v; Poydę do iey kościoła á będę pościł/ dni czterdzieści/ áza iáką pociechę odniofę. *SkarŻyw* 172, 263, 453; Macie tu co takowego? Zieść w łtoiącki gotowego. Iż będę iadł/ iefli macie Aza mię po tym poznaćie. *MWilkHist* K4v; *BielSjem* 36v; *ZawJeft* 11, 41; *WyprPl* A3v; *CiekPotr* 3; *CzahTr* E4v; Y zá nożki włápię/ nie pułczę cię dáléy/ Aza tak pohámuię połkok twóy zuchwály. *GosłCast* 29.

Połączenia: »aza ... aza« : Poydę ielzcze ná fwoy páłac/ áza mię poznáią moi/ á zwłáfczá á za mię ma Celárzowa pozna przez pewne známioná. *HistRzym* 43v.

»aza wždy« (3): A tak iuż radz iefly mozes A za mi wždy czo pomozes. *RejKup* i2; *HistHel* B3; *ModrzBaz* 121v.

Wyjątkowo występuje modalne aza wewnątrz zdania współrzędnego lub podrzędnego (względego) (2): *HistRzym* 43v; [na tej górze] Boginie miełzkáią/ Co z nich piórimowie ławni wízytko máią. V których/ áza ia téz téy łálki nábędę/ Zeć fye ná co włáfného zá czáfem zdobędę *KochProp* 4.

Synonimy: abo, albo, czyli.

Cf **AZAC**, **AZALI**, **AZAŻ**, **ZA**.